

KAPİTALİST İLİŞKİLERİN POLİTİK İFADESİ OLARAK DEVLETİN NEOLİBERAL BİÇİMİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Melehat KUTUN GÜRGEN*

Bu yazıda sermaye ilişkilerinin toplumsal bir uğrağı ve 1970'ler krizi sonrası yeniden yapılanma sürecinin faili olarak devletin neoliberal biçimi ele alınmıştır. Keynesyen refah modelindeki "müdahaleciliğin" aksine kapitalist devletin neoliberal biçiminde vurgunun "devlet-piyasa karşıtlığı" üzerine yapılması genel kanının aksine iki farklı devlet biçiminin birbirlerine karşıt olduğu anlamına gelmemektedir. Sözkonusu olan, karşıtıktan çok kapitalist devlet biçimine ilişkin tarihsel bir farklılaşmadır. Zira kapitalist devletin sermayenin üretimdeki egemenliğini düzenlemesine karşın, "tarafsız" bir aygıt olarak görünümü onun genel özelliğini oluşturmaktadır. Bu özelliğin bir yansıması olarak devletin neoliberal biçimiyle özdeş katı/otoriter yapılanmasının "demokratikleşme" söylemi ile nasıl örtüştüğü ise çalışmanın temel sorunsalını oluşturmaktadır. Toplumun politik biçiminin anlaşılmasını amaç edinen bu çalışma, böylece, bir yandan kapitalist ilişkilerin yeni bir biçimi olarak neoliberal devleti kavramsallaştırırken, diğer yandan da dünya kapitalist sisteminin bir üyesi olarak Türkiye'de somutlaşan neoliberal pratikleri anlamlandırmış olacaktır.

Anahtar Sözcükler: Neoliberalizm, Devlet Biçimi, Ekonomi-Siyaset Ayrımı, Güçlü Devlet, Demokrasi

I

Sermayenin yeniden üretiminin temellendiği toplumsal ilişkileri organize etme işleviyle neoliberal devlet, savaş sonrası dönemin yeniden inşa sürecinin sona ermesiyle bağlantılı 1970'ler krizine verilen politik bir yanıttır. Tıpkı Keynesyen ekonomi politikalarıyla özdeşleştirilen refah devleti modelinde olduğu gibi, sermaye birikimi sürdürülemez hale geldiğinde kapitalist üretim ilişkilerinin yeniden yapılandırılması çabasının bir ifadesidir. Sermaye ilişkilerinin toplumsal bir uğrağı ve kriz sonrası yeniden yapılanma sürecinin faili olarak devletin refah ve neoliberal biçimleri bu anlamda bir karşıtlığı değil, kapitalist ilişkilerin yeniden yapılanması sürecinde toplumsal bir ilişki olarak devletin aldığı tarihsel biçimleri ifade ederler.

Buna karşın, kapitalist devletin neoliberal biçiminde vurgu refah modelindeki "müdahaleciliğin" aksine "devlet-piyasa karşıtlığı" üzerinedir. Ekonomi-siyaset, devlet-toplum gibi kategoriler arasın-

* Yrd. Doç. Dr., Mersin Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü.

daki yapay ikiliklerle tanımlanan bu karşıtlık (neoliberalizmde), teorik ve pratik düzeyde devletin yeniden yapılanmasının da dayanağını oluşturur. Bu anlamda sözkonusu kategoriler arasına katı bir çizgi çeken neoliberal söylem, devletin ekonomiye doğrudan “müdahalesinin” ekonomik düzeyde serbest piyasanın “kendiliğinden doğal düzenini”, toplumsal düzeyde ise sivil toplumun “demokratik” işleyişini aksatacağı savunusu ile yaygınlık kazanmaktadır. Bu anlamda sözkonusu alanlar arasındaki ikiliğin gerekliliği; devletin toplumsal sınıfların birbirleriyle ve devletle aralarındaki mücadelelerin bir alanı olmasından öte, varolduğu sanılan “tarafsızlığının” kapitalist sisteme içkin çatışma ve çelişkiler sonucunda tehlikeye düşecek olması ile ilgilidir. Çünkü bu çelişki ve çatışmalar sonucunda toplumsal sınıflar, örneğin ekonomi politikaları konusunda siyasal karar alma süreçleri ya da devletin faaliyetleri üzerinde baskı kurarak onu “zayıflık-yönetemezlik” sorunu ile başbaşa bırakabilecek, ekonomik ve siyasal “istikrar” ise bir türlü gerçekleşmeyecektir. Neoliberalizme göre bunu aşmanın biricik yolu, sözkonusu alanlar arasındaki ilişkilerin teknik bir düzeye oturtulması ve devletin de “hukukun üstünlüğü” ilkesini uygulama işlevi ile güçlü bir zeminde yapılanmış olmasıdır. Zira fiziksel şiddet tekelinin yanı sıra kapitalist toplumsal ilişkilerin yeniden üretimini sağlayan zor; işçi sınıfının üretim araçlarından dışlanmasına, gerekli emek zamandan daha fazla çalışmasına ve elde edilen artı değere kapitalistlerce el koyulmasına dayanmaktadır. Başka bir ifadeyle, hukuk dolayımıyla devlet sermayenin emeğe el koymasının arkasında dururken, işçi sınıfının ürettiği ürün üzerinde hak iddia etmesine yönelik örgütlü gücünün kullanımını da önlemiş olmaktadır.

Bu kısa girişten de anlaşılacağı gibi çalışma, kapitalist toplumsal ilişkilerin devlet merkezli olanından liberal olanına doğru yeniden yapılandığı bir aşamada kapitalist devletin girdiği neoliberal biçim üzerine bir değerlendirme yapma amacındadır. Neoliberal devlet biçiminin temel özelliklerine odaklanılarak yapılacak değerlendirmede ileri sürülen savlar ise üç grupta toplanmaya çalışıldı. 1945 sonrasının “müdahaleci” devletinde olduğu gibi, bunu izleyen, neoliberal devletin de sınıf mücadelesinin aldığı bir biçim olarak toplumsal sınıflarla içsel bir ilişki içinde olduğu, çalışmada, üzerinde durulan temel savı oluşturmaktadır. Neoliberal söylemce sürekli öne çıkarılan “sınırlı devlet” iddiasının aksine, ideal neoliberal devletin

geniş toplumsal muhalefete karşı piyasa düzenini dayatabilecek/zorlayabilecek kapasitede bir “güçlü devlet” talep ettiği ise çalışmanın bir diğer savıdır. Zira siyasal faaliyetin konusu olabilecek pek çok alanın teknikleştirilerek siyaset dışı bırakılması da göstermektedir ki devlet, bu yöndeki stratejileriyle sınıf mücadelesi karşısında başarısız kaldığı ölçüde zorla sermaye düzenini dayatmaya çalışmaktadır. Bu anlamda diğerleriyle de ilişkili olarak üzerinde durulması gereken bir diğer sav; genel “demokratikleşme” söyleminin aksine neoliberal dönüşüm sürecinin aynı zamanda bir otoriterleşme sürecini ifade ettiği.

Kapitalist devletin neoliberal devlet biçimi bağlamında çözümlenmesinin başlangıç noktasını ise çeşitli reform paketlerine ilişkin teknik bir analizden ziyade, bir bütün olarak kapitalist toplum oluşturmaktadır. Kapitalist toplum ise herhangi bir ulus devletin kapladığı bir mekan olarak değil, dünya kapitalist sisteminin uluslararası siyasal topluluğunu oluşturan sistemin bir üyesi olarak ele alınmaktadır.¹ Sermayenin küresel bir olgu olması, devletin de tekil halde değil bir ulus-devletler sisteminin üyesi olarak varolması bunun nedenidir. Çünkü bu aynı zamanda kapitalist ilişkilerin tek tek kapitalistlere olduğu gibi uluslararası rekabet aracılığıyla da tek tek ulus devletlere dayatılması demektir.² Bu nedenle üretim ilişkilerinin ayrılmaz bir uğrağı olarak devletin neoliberal biçimi, sadece kurumsal düzeyde kamu yönetiminin teknik bir analizi üzerinden değil, ekonomik, siyasal ve toplumsal düzeylerin birbirleriyle ilişkileri bağlamında açıklanmaya çalışıldı. Toplumun politik biçiminin anlaşılmasının hem kapitalist ilişkilerin yeni bir biçimi olarak neoliberal devletin kavramsallaştırılmasını, hem de dünya kapitalist sisteminin bir üyesi olarak Türkiye’de somutlaşan neoliberal pratikleri anlamlandırmayı kolaylaştıracak olması bunu gerekli kılmaktadır.

Bu nedenle çalışmanın bütünü ile de ilişkili olarak ilk kısmında devletin neoliberal biçimi üzerinde duruldu. Temel iddialarına karşın neoliberalizmin sermaye ilişkilerinin tarihsel bir biçimi olduğu ve ekonomi-siyaset arasında varsayılan katı ikiliğin ekonomik ve siyasal düzeyde ne anlama geldiğinin bu biçimde açıklık kazanacağı düşünüldü. Kapitalist toplumsal ilişkilerin örgütlenmiş gücü olarak

¹ Colin Barker, “Kapitalist Devlet Kuramı Üzerine Bir Not”, *Devlet Tartışmaları*, ed. S. Clarke, çev. İ. Yıldız, Ankara, Ütopya Sanat Kültür, 2004, s. 251.

² Son dönem Marksist devlet tartışmalarına ilişkin ayrıntılı bir değerlendirme için Bkz: Clarke, 2001.

bu ilişkilere bütünsel olan devletin neoliberal biçiminin toplumsal düzeye ilişkin sonuçları ise “sivil toplum” ve “demokratikleşme” savunusunun tersine, onun toplumsal sınıflar içerisinde özellikle emek gücü üzerinde artan otoriter uygulamaları bağlamında sonraki kısımda değerlendirildi.

II

Devletin toplumsal alandan “geri itilmesi”yle gerçekleşeceği düşünülen serbest ve adil bir piyasa düzeni için ekonomi-siyaset ilişkilerinin yeniden yapılanmasını zorunlu gören neoliberalizm; bireycilik, özgürlük, kendiliğinden doğal düzen ve piyasa ekonomisi ve hukukun üstünlüğü ve sınırlı devlet gibi klasik liberalizmin³ temel ilkelerinin güncellenmiş biçimi olarak ifade edilebilir. Bu anlamda belirli bir ekonomik örgütlenme tipinin “iyi” olarak idealleştirildiği liberalizmin neoliberalizm aşaması, idealleştirilmiş bir piyasa ekonomisi modeli ve tam rekabetçi kapitalizm biçimine bürünerek⁴ kendisini “devlet-piyasa karşıtlığı” biçiminde konumlandırmakta, bu yönüyle de devlet merkezli anlayış karşısında bir alternatif olma iddiası taşımaktadır. 1970’lerin derin ekonomi-politik ve toplumsal krizlerinin nedeninin ekonominin kendi doğasından ziyade refah devletinde somutlaşan politik biçimin sosyo-ekonomik alanda üstlendiği işlevlerin genişliğinde aranması bu devlet biçiminin “eşit”, “özgür” bireylerin serbest/“özgür” (iktisadi) girişimleri önünde engel oluşturduğu savına dayanmaktadır. Doğuştan “adil” olduğu varsayılan serbest piyasa düzeninin devletin yeniden paylaşımaya yönelik vergilendirme politikaları ile yani ekonomik alandaki işlevleri nedeniyle aksadığı ve bu yüzden de “demokrasinin” yeterince gelişemediği düşünülmektedir.⁵ Buna göre, ancak ekonomik “istikrar”, ticaretin serbestleştirilmesi ve ekonominin özelleştirilmesi gibi unsurlarıyla engellenmemiş/“özgür” bireylerin “rasyonel seçimlerine” dayalı bir piyasa düzeninin “demokratik” ve “adil” olacağı savunulabilir.

Uygulamadaki görünümünün ötesinde kuramsal olarak Hayek’in çalışmalarında somutlaşan neoliberalizme göre, devletin ekonomik alana müdahalesi hem akılcılığı ihlal ettiği, hem de ve-

³ Atilla Yayla, *Liberalizm*, Ankara, Liberte, 2002, s. 149.

⁴ Levent Köker, “Liberal Demokrasi ve Eleştirileri”, *11.Tez*, Sayı 6, 1987, s. 69.

⁵ Will Kymlicka, *Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş*, çev. Ebru Kılıç, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004, s. 141.

rimliliğe ve özgürlüğe zarar verdiği için sakıncalı bulunmaktadır. Buna göre devlet müdahalesi köleliğe giden yol olduğundan özgürlük ve adalet ancak piyasa temelli bir toplumda söz konusudur. Demokratik toplum ise ancak insanların davranışları ve birbirleriyle ilişkilerinin mülkiyeti esas alan yasalarla biçimlendiği, özgür sözleşme ilkesinin geçerli olduğu bir düzende söz konusu olabilecektir.⁶ Ekonomik ve toplumsal süreçlerin uzağında durarak, sadece dış güvenlik ve hukukun üstünlüğünü uygulama işlevi için vergi toplayan devletin varlığı böylesi bir düzenin varolabilmesi ve sürdürülmesi için son derece önemlidir. Bu nedenle “hizmet sunan bir organizasyon” olarak devletin, faaliyet alanı ne olursa olsun yaptırım gücü baki kalmak kaydıyla belli niteliklere sahip yasalarla sınırlandırılması zorunludur.

Görüldüğü gibi “özgürlük” olarak büyük ölçüde “iktisadi özgürlüğü” temel alan ve bunu sınırlandırabilecek ya da aksatabilecek her türlü müdahale ve muhalefete karşı güçlü bir yapılanmayı temel alan neoliberal biçime göre devletin ekonomik alanla ilişkisi, “öngörülebilir” bir piyasa çevresi için standartların oluşturulması ve bunların uygulanması dolayısıyla çizilmektedir. Devletin ekonomik alanla ilişkisinin sivil toplumun “demokratik” işleyişi ve piyasanın “kendiliğinden doğal düzenini” sekteye uğratmayacak biçimde kurulması ise onun “sınırlı devlet” formülü ile “asli” (toplumsal düzen) işlevine dönmesi gerektiği noktasında yoğunlaşmaktadır. Çünkü liberallere göre böylesi bir düzende en büyük tehlike müdahaleciliği abartan, ekonomik planlamayı ve soyut bir “kamu yararı” geliştirme amacını taşıyan hükümetler olduğundan⁷ devlet tarafından işletilen ve düzenlenen sektörlerin tümünün piyasa düzeninin kurallarına tabi kılınması bir zorunluluk oluşturmaktadır.⁸

Bu nedenle kapitalist toplumsal bütünlüğün farklı düzeyleri olarak ekonomi-siyaset ilişkilerinde meydana gelen dönüşümün temel hedefinin (neoliberalizmde) ekonominin devlet eliyle yürütülmesi yerine, devletin ekonomi eliyle yürütülmesini sağlayacak mekanizmaların oluşturulmasına yönelik olduğu söylenebilir. Toplumsal sınıfların mücadele alanı olarak devletin krizlerin sorumlusu olarak

⁶ Friedrich Hayek, *Kölelik Yolu*, çev. Turhan Feyzioğlu, Yıldırım Arsan, Ankara, Liberte, 2004, s. 93.

⁷ Atilla Yayla, *Siyaset Teorisine Giriş*, Ankara, Liberte, 2003, s. 171.

⁸ Daha fazla değerlendirme için Bkz: David Harvey, *A Brief History of Neoliberalism*, Oxford University Press, 2005, s. 65.

görülmesi ise onun çatışmaların daha yoğun yaşandığı kriz ve kriz sonrası dönemlerde⁹ ekonomi ile olan ilişkilerinin, bu mekanizmaları sağlayacak biçimde, yeniden yapılanmasını gündeme getirir. Bu, neoliberalizmin “sınırlı devlet” formülasyonunda toplanan temel iddialarının aksine, serbest piyasa düzeni ve özel mülkiyet hukuku kurallarının uygulanabilmesi ya da “istikrarlı” bir piyasa ekonomisinin sürdürülebilmesi adına devletin katı bir şekilde örgütlenmiş olduğu bir toplumsal düzeni ifade eder. Çünkü devletin hem toplumun belli kesimleri ile içsel ilişkilerine devam edebilmesi, hem de bu ilişkilerden bağımsızmış gibi görünebilmesi ancak bu şekilde, “yönetmelik kapasitesini genişletmesiyle” mümkün olabilmektedir.

Dolayısıyla devletin neoliberal biçimi burada, ekonomi ile olan ilişkisinin (görünürde) teknik bir düzeye çekilmesi ve devlet aygıtları içerisinde gücün merkezileşmesi dolayısıyla ekonomi politikaları ile ilgili sorumluların görünmez kılınması biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Zira ekonomi ve siyaset alanları arasında süreklilikten ziyade katı bir ayrımı öngören neoliberalizm özünde toplumsal, dolayısıyla siyasetin konusu olan başta piyasa ilişkileri olmak üzere pek çok alanın teknikleştirilmesi, doğallaştırılması ve kendiliğindenleştirilmesi anlamına gelmektedir. Pratikte bir dizi reform süreci ve yasal düzenleme ile estetize edilen süreç gerçekte, sermayenin genel olarak artı-değer üretimi koşullarını oluştururken ekonomi-siyaset ilişkilerinin de bu bağlamda dönüşmesine destek vermektedir.¹⁰ Ekonomik alan bütünüyle teknik, rasyonel, hesaba ve kurala dayalı işleyen ve muhalif toplumsal gruplardan gelen baskı ve dirençlere kapalı bir biçimde yeniden düzenlenirken, bu alandan bağımsız ele alınan siyasal alan/devlet ise bu ilişkileri organize edecek biçimde yasa ve düzen işleviyle “sınırlandırılmaktadır”. Kapitalizmin yeniden örgütlenmesi¹¹ olarak neoliberal devletin bütün kurumlarıyla birlikte hem biçimsel olarak yeniden yapılanması, hem de bizzat sürecin faillerinden biri olması onun kendi varlığının devamı için de

⁹ Atilla Güney, “Kamu Yönetimi Yasa Tasarısı Üzerine Bir Değerlendirme: Devlet Biçimi ve Yeni Siyaset Tarzı”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, 2004, s. 4.

¹⁰ Bkz: Fuat Ercan, “Türkiye’yi Anlamak: Bir Çerçeve Denemesi”, haz. Güngen, A.R., Ercan; Tezcek, Ö., Biçer, Ö., Özgün, *Emek ve Siyaset*, Ankara, Dipnot, 2010, s. 185.

¹¹ Al Campbell, “ABD’de Neoliberalizmin Doğuşu: Kapitalizmin Yeniden Örgütlenmesi”, *Neoliberalizm*, haz. A. Saad-Filho, D. Johnston, çev. Ş.Başlı, T.Öncel, İstanbul, Yordam, 2007, s. 306.

bir zorunluluk oluşturduğundan “yasa ve düzen işlevi”nde somutlaşan güçlü devlet biçimi burada daha bir önem kazanmaktadır.

Türkiye örneğinde bu, neoliberal politikalara geçişin belgesi 24 Ocak “ekonomik istikrar kararları”nı izleyen askeri müdahale ve sonrasında ekonominin ancak siyasal etkilerin uzağında istikrarlı bir yapıya kavuşturulabileceği yaygın kanısıyla devletin otoriterleşmesi sürecine denk gelir. 1980 sonrasında devlet-toplum ilişkilerine hakim olan bu anlayışın ekonomi-politik düzeydeki uzantısının bir görünümü olarak (ekonomi politikalarının “istikrarlı” işleyişi adına) siyasal iktidarın gücünün merkezileşmesi tam da bununla ilgilidir. Yürütme organının yasama karşısındaki üstünlüğü ile gerek yürütmenin başı olarak Cumhurbaşkanı’nın, gerekse kabinenin başı olarak Başbakan’ın yetkilerinin artırılması bu anlamda özellikle serbest piyasa yanlısı devlet örgütlenmesi için son derece önemlidir. Çünkü “hukukun üstünlüğü” ilkesinin ya da devletin yasa ve düzen işlevinin toplumsal kriz ve kaos anlarında uygulanamayacak olması, müdahale Anayasasının “ekonomik ve siyasal istikrarı” kalıcı hale getirecek katı düzenlemelerini zorunlu kılmıştır. Yürütmenin; tıkanması halinde parlamentoyu feshedebilme, ülkeyi genel seçimlere götürebilme, olağanüstü hâle kararverildiği durumlarda ülkeyi kararnamelerle yönetebilme gibi geniş yetkilerle donatılması bunun sadece küçük bir örneğidir. Nitekim demokratik süreçlerin önünün kesilerek piyasanın “istikrarlı” işleyişinin garantiye alınması çabası bu yıllardan sonraki düzenlemelerin ortak bir özelliğidir. Bu anlamda yürütmenin yasama organı karşısında daha etkin ve etkili bir konum almasının somut bir görünümü olarak kanun hükmünde kararnamelere (KHK) ekonomi ile ilgili kararların daha “etkin”, “hızlı” ve “verimli” alınması, yani “rasyonel bürokratik düzen”in işleyebilmesi için son derece önemli işlevler yüklenmiştir. Ekonominin yönetiminde parlamentonun onayı olmaksızın hukukun gücünün kullanılmasını, yani demokratik kontrolün dışına çıkılmasını ifade eden KHK’lar ekonomi politikalarına yönelik kararların alınmasında yasama organının işleyişine yönelik bürokratik siyasal sürecin aşılması suretiyle herhangi bir siyasal muhalefetin önünün de kesilmesi işlevi görmektedir.

Bu işleyle örtüşecek biçimde Başbakanlık Kurumu karşısında kabinenin zayıflatılmasına neden olan özgül sorumluluklar yüklenmiş ek bakanlıkların oluşturulması ise gücün merkezileşmesi-

nin ve ekonomi politikalarına ilişkin karar alma süreçlerinden yasa organının çekilmesinin başka bir örneğini oluşturmaktadır.¹² Bu, bürokrasinin kolaylaştırılması, “kırtasiyeciliğin azaltılması” ve ekonomi politikalarına ilişkin kararların ivedilikle uygulanması gibi bilindik gerekçelerle bakanlıklar üzerinde önemli düzenlemelerin yapılması demektir. Örneğin Maliye Bakanlığı’ndan daha yetkili bir kurum olarak Başbakanlığa bağlı “Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı”nın kurulmasıyla siyasal iktidarın atadığı özel görevlerle yüklü bir müsteşar ilgili bakandan daha fazla yetkiye sahip olabilmektedir.¹³ Bakanlıklara göre daha az ulaşılabilir ve daha fazla politik güce sahip olan Başbakanlık kurumunun bu biçimde merkezileşmesinin gerisinde ise, ekonomik istikrarın siyasal istikrara ya da devletin yönetsel kapasitesinin güçlendirilmesine dayandığı anlayışı ile, 1980’lerden bu yana (özellikle ekonomi politikaları sözkonusu olduğunda) parlamento içi muhalefetin ve uzun siyasal süreçlerin önlenmesi amacı bulunmaktadır.

İlerleyen süreçte buna, devletin yönetsel kapasitesinin yeterince güçlü olmamasına ya da siyasal istikrarsızlığa dayandırılan 1994 ve 2001 ekonomik krizlerinin ardından sermaye, enerji, bankacılık ve para politikaları gibi ekonomi politikaları ile ilgili stratejik alanlarda siyasal karar alma süreçlerinin “özerk” kurullara aktarılması eklenmiştir. “Demokratik” sürecin bir uzantısı olan yasa organının ekonomi ile olan ilişkisinin tümüyle ortadan kaldırılmasına dayalı bu uygulamalarla ekonomik alanın teknikleştirilmektedir. Böylece siyasal alan ile olan ilişkisinin kopartılarak, serbest piyasa düzeninin aksamadan işleyebileceği düşünülmektedir. Nitekim siyaset dışı izlenimi verilerek siyasal iktidarın ekonomi politikaları konusunda muhalefetin hedefi olmaktan çıkarılmasına dayalı bu düzenlemeler, ekonomi ile siyaset arasında katı bir ayırım olduğu varsayımıyla örneğin para politikası alanında Merkez Bankası’na ve mahkemelere “operasyonel bağımsızlık” verilmesi anlamına gelmektedir.

Bugün yeni Anayasa çalışmaları ile daha da keskinleşen sözkonusu süreç, Cumhurbaşkanlığı karşısında Başbakanlık ve Bakanlar Kurulunun güçlendirilmesi, yürütme aygıtı içerisinde ise siyasal

¹² Ziya Öniş, “Redemocratization and Economic Liberalization in Turkey: The Limits of State Autonomy”, *Studies in Comparative International Development*, Summer, Vol.27, No. 2, 1992, s. 16.

¹³ a.g.e., s. 16.

iktidarın merkezileşmesi sürecini ifade etmekte olup, Bakanlar Kurulunun KHK çıkarma yetkisinin genişletilmesiyle de yürütme aygıtının bu sefer hem yasama, hem de yargı karşısında daha da güçlendirilmesiyle devam etmektedir. Neoliberal politikalara ilişkin kararların yasama organından bağımsız olarak KHK'larla alınmasının ve bu kararnamelerin Danıştay ve Anayasa Mahkemesi'ince "kamu yararı"na aykırılık gerekçesiyle iptalinin yürütme ve yargı arasında neden olduğu gerilim ise yasama'dan sonra yargı sorununun da aşılmasına yönelik düzenlemelerle aşılmaktadır. Örneğin özelleştirmeler ve uluslararası sermayenin ülke sınırları içinde serbestliği önündeki yargı engeli, yerel sermaye örgütleri ve uluslararası kuruluşların baskılarıyla özelleştirme ve uluslararası tahkime anayasal dayanak kazandırılması suretiyle aşılmıştır. Bugün Anayasa değişikliği paketinde yer alan, yargının yürütmeye tabi kılınması yönündeki birçok düzenleme ile de idari eylem ve işlemler üzerindeki yargısal denetim "yerindelik"ten ziyade "hukuka uygunluk" ile sınırlandırılarak, "kamu yararı" gerekçesiyle yargının iptal ya da yürütmeyi durdurma kararı vermesinin önüne geçilmeye çalışılmaktadır.¹⁴ Devletin ekonomiden bağımsızlığının ve "hukukun üstünlüğü"ne bağlılığının da ifadesi olarak görülen bu durum (pratikte), Clarke'ın¹⁵ da vurguladığı gibi, yürütmenin yasama organına biçimsel bağlılığı ile kamu, finans ve muhasebe sisteminin "rasyonelleşmesi", bütçe dengesi ilkesinin anayasallaşması, yani ekonominin teknikleştirilerek siyasal muhalefetin konusu olmaktan çıkarılması amacını taşımaktadır.

Yerel düzeydeki kurumsal değişikliklerin yanı sıra kapitalizmin yeniden yapılanmasının uluslararası ölçekte işleyen bir süreç ve ulus devletlerin imzaladığı taahhütlerin yerine getirilmesinin bir güvencesi olması nedeniyle uluslararası iktidar ilişkileri de bu sürecin önemli bileşenlerindedir.¹⁶ Kapitalizmin ideolojisi olarak serbest piyasanın ve bunu düzenleyecek yasal kurumsal örgütlenmenin güvenceye kavuşturulmasının uluslararası kuruluşları da içine alan bir süreç olması ise bu kuruluşlara üye ya da aday ülkelerin uymakla

¹⁴ Ayrıca Bkz: Şebnem Oğuz, "Henüz vakit varken: neoliberal otoriterliğin anayasasına boykot yetmez hayır!" www.sendika.org, 25 Ağustos 2010.

¹⁵ Simon Clarke, "The Global Accumulation of Capital And The Periodisation of The Capitalist State Form", *Open Marksizm Volume I*, ed. Bonefeld, Gunn, Psychopedis, London, Pluto Press, 1992, s. 142.

¹⁶ Peter Burnham, "New Labour and the Politics of Depoliticisation", *British Journal of Politics and International Relations*, Vol. 3, No. 2, June, 2001, s.137.

yükümlü oldukları zorunlu kriterlerde kendini gösterir. Bu kriterlere, neoliberal devletin yeniden düzenlenmesinin kurumsal bir uzanışı olarak ekonomi politikalarının siyaset dışılaştırılması ya da devletin kendi kurumsal örgütlenmesi ve toplumla ilişkisinin yeniden yapılanması¹⁷ bakımından büyük önem atfedilir. Bunların Uluslararası Para Fonu (IMF) stand-by anlaşmaları ve Avrupa Birliği (AB) uyum raporlarının ekonomik ve siyasal kriterler başlığında öncelikli düzenlemeler kategorisinde yer alıyor olmaları bu bakımdan önemlidir. Nitekim serbest piyasa ilişkilerini sürdürme çabasındaki ulus devletlerin üye olduğu bu uluslararası kuruluşların düzenlemelerinde uluslararası sermaye piyasasının etkin olarak düzenlenmesi, standartların oluşturulması, anlaşmazlıkların hukuksal sistem aracılığıyla çözüme kavuşturulması ve ekonomi alanının siyasal süreçlerden bağımsızlaşması ve teknikleştirilmesi sıklıkla tekrarlanmaktadır. Üye ya da aday ülkelerin neoliberal standartları karşılamak adına kendilerini sözkonusu politikaların bağlayıcılığında bulmaları ise bunların uygulanabilmesi için devletin “yönetmelik kapasitesinin genişletilmesi”, yani güçlü devlet formuna bürünmesi biçiminde somutluk kazanmaktadır.¹⁸ Neoliberal devletin uluslararası piyasada diğer devletlere karşı rekabetini sürdürebilmesi, uluslararası sistemle uyumlu yeni kurumsal düzenlemeler ve yeni örgütlenmeler oluşturmasına bağlı olduğundan¹⁹ hem kendi varlığı, hem de sermaye birikiminin yeniden üretimi bu düzenlemelere tabi olması ile sonuçlanmaktadır. Örneğin tıpkı 1980 müdahalesinin ekonomik ve siyasal nedenlerinde olduğu gibi 1994 krizinin ardından da IMF ile yapılan çeşitli anlaşmalarla Türkiye’de ekonomik ve siyasal reformların yapılması ve ticaret politikalarının AB’ninki ile uyumlaştırılması gereği belirtilmiştir. “Siyasal istikrarsızlığa” ya da “devletin yönetmelik kapasitesi”nin yeterince gelişmemiş olmasına dayandırılan krizin aşılması ise öngörülebilir bir piyasa çevresi ve ekonomik standartların oluşturulabilmesini, yani Gümrük Birliği’ne (GB)* girişi gerektirmiştir. Bunun yanı sıra krizlerin ekonominin

¹⁷ Steven Kettell, “Does Depoliticisation Work? Evidence From Britain’s Membership of the European Exchange Rate Mechanism, 1990–92”, *British Journal of Politics & International Relations*, 10: 4, 2008, s. 632.

¹⁸ Harvey, a.g.e., s.72.

*GB, sonraki süreçte hizmetler ve kamu ihalelerini de içerecek şekilde kapsamının genişletilmesi, malların serbest dolaşımına ilişkin engellerin kaldırılması ve diğer alanlarda işbirliğinin güçlendirilmesi gibi ilave çabaları içerdi.

¹⁹ Harvey, a.g.e., s. 65.

kendi doğasından ziyade siyasal istikrarsızlığa dayandırılması, yeniden yapılanma sürecinin aksamaması adına IMF ve AB'nin rolünün ikili anlaşmalarla daha da genişletilmesine neden olmuştur. Bu anlamda 2001 krizinden çıkış programı olarak takdim edilen güven bunalımını ve istikrarsızlığı ortadan kaldırmayı, kamu yönetimi ve ekonominin yeniden yapılandırılmasına yönelik sağlam bir alt yapı oluşturmayı ve sermaye hareketlerinin serbestliğini sağlamayı amaçlayan “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı”²⁰ ile bir dizi yasal, kurumsal düzenleme anayasal güvenceye kavuşturulmuştur.

Krizin aşılmasının söz konusu düzenlemelerin gerçekleştirilmesine dayandırılmasıyla birlikte, ekonomik krizlerin sorumlusu olarak siyasal istikrarsızlığın görülmesinin bir diğer sonucu siyasal iktidarın yeterince güçlü olamadığı çeşitli koalisyon hükümetlerinin yerine²¹ ekonominin liberalizasyonunda daha etkili olacağı düşünülen “tek parti yönetimi”ne geçiş olmuştur. Siyasal egemenlik biçimlerinin yeniden yapılandığı kriz dönemlerinde doğrudan siyasal müdahalelerin daha da önem kazanması zayıf koalisyon hükümetleri yerine “yönetel kapasitesi güçlü” tek parti yönetimlerinin iktidarı ile sonuçlanabilmektedir. Nitekim uluslararası ve ulusal sermaye grupları arasındaki “parçalı parti sistemi”nin öngörülen düzenlemeler ve önlemlerin gerçekleştirilmesinde etkin olamayacağı yaygın kanısı, 2001 krizini takip eden süreçte Türkiye siyasetinin merkez sağını işgal eden Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) sözkonusu grupların desteği ile siyasal iktidarı ele geçirmesini kolaylaştırmıştır. Uzun dönemli ekonomik istikrar vaadi ile AKP'nin, AB uyum kriterlerinin yanı sıra ekonomik-siyasal-toplumsal düzeylere ilişkin reformların sürdürülmesi konusunda verdiği güvence hem uluslararası, hem de yerel sermaye çevrelerinde güven oluşturmasında etkili olmuştur.²² Böylece, uluslararası kuruluşlar kendilerine bağlı güçlü siyasal iktidarlar sayesinde yerel ekonomilerin yönetiminde daha etkin olabilmiş bu sayede de piyasa ekonomisine ilişkin standartların oluşturulabilmesi hızlanabilmiştir.

²⁰ Bağımsız Sosyal Bilimciler, “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Değerlendirmeler”, *Mülkiye*, Cilt xxv, 2001, s.13.

²¹ Sabri Sayarı, “Towards a New Turkish Party System?”, *Turkish Studies*, 8: 2, 2007, s. 197.

²² Ziya Öniş, “Beyond the 2001 Financial Crisis: The Political Economy of the New Phase of Neo-Liberal Restructuring in Turkey”, *Review of International Political Economy*, Vol.16, Issue: 3, 2009, p. 12, ayrıca Bkz: 4 Mayıs 2003 Tarihli IMF Niyet Mektubu.

Nitekim Türkiye’de ekonomik-siyasal-toplumsal dönüşümü “sivil toplum”/“iktisadi özgürlük” adına olumlu kaydeden liberal yaklaşım içinden toplumbilimcilerin²³ de belirttiği gibi, krizler sonrasında “tek parti yönetimi” ve farklı sermaye gruplarından siyasal iktidara yönelik baskılarla IMF stand-by anlaşmaları ve AB uyum kriterlerinin yerine getirilmesi mümkün olabilmiş, kimi çıkar gruplarının reformlara olan direncinin kırılması sağlanabilmiş, devletin güçlü yönetsel kapasitesi ile de ikili anlaşmalarda sürekli vurgulanan ekonominin yönetiminin siyasetten bağımsızlığı gerçekleşmeye başlamıştır.

Görüldüğü gibi çok taraflı ekonomik örgütlenmelere hakim olan “yönetsel kapasitesi güçlü” devletler arasında görüşülen serbest piyasa düzenine ilişkin kurallar neoliberalizmin iddia ettiği gibi kendiliğinden oluşan kurallar olmayıp²⁴, bizzat güçlü devletlerce kabul edilen ve uygulanan düzenlemelerle somutluk kazanmaktadır. Devlet zoru-sermaye ve uluslararası örgütler arasındaki bu ittifak, sermayenin ülke içindeki üretim sürecinde emek üzerindeki denetimini arttırmasına neden olurken hem devlet iktidarı üzerinde önemli bir güce sahip olan büyük sermaye, hem de küçük ölçekli sermaye grupları uluslararası alt-sözleşme ilişkileri ile sermaye birikimlerini hızlandırabilmişlerdir.²⁵ Bu da göstermektedir ki liberal anlayışın “özgürlük” savunusunun temellendiği “kendiliğinden doğal düzen”in aksine piyasalar rastlantısal/olumsal değil, bizzat güçlü devletlerin düzenlemeleriyle/planlamalarıyla işleyebilmektedir. Başka bir ifadeyle hem piyasalar, hem de içinde işledikleri ortamlar devlet düzenlemeleriyle hayat bulup onlar olmaksızın varolamazlar.²⁶ Çünkü uluslararası düzeyde piyasa liberalizminin geliştirilmesi, neoliberal politikaların ve istikrar paketlerinin yasal-kurumsal çerçevesinin oluşturulması ve muhalefetin önlenmesi²⁷ anlamında devlete duyulan ihtiyaç bütün gücüyle devam etmektedir. Rekabet,

²³ Bu toplumbilimcilere örnek olarak Buğra, 2003; İnel, 2003; Keyman, 2005; Öniş, 2009 gösterilebilir.

²⁴ R. Munck, “Neoliberalizm ve Siyaset”, *Neoliberalizm*, haz. A. Saad-Filho, D. Johnston, çev. Ş.Başlı, T.Öncel, Yordam, İstanbul 106-122, s. 110.

²⁵ Ercan, a.g.e, s.188.

²⁶ Campell, a.g.e., s. 309.

²⁷ I. Glinavos, “Neoliberal Law: Unintended Consequences of Market-Friendly Law Reforms”, *Third World Quarterly*, Vol. 29, No.6, 2008, P. 1087-1099, s. 1087-1088.

ekonomik etkililik ve seçimle ilişkili piyasaların ekonomik faaliyetlerin örgütlenmesinin en rasyonel biçimleri olduğu ve bunun da “ulusal çıkar” lehine olacağı iddiasıyla da devletin zor kullanımının yasal-kurumsal çerçevesi çizilmiş olmaktadır. Bu anlamda neoliberal devlet biçimi daha fazla piyasa, deregülasyon ve özelleştirme merkezli politikaları ve devletin bunları etkin kılacak düzenlemelerini ifade etmektedir. Devletin yönetsel kapasitesinin genişlemiş olması ise ikili anlaşmalara uygun standartların oluşturulması, hukukun üstünlüğü, devletin toplumsal güçler tarafından kolonize edilmemesi ve ayrılmış bir alan olarak kendisi ile toplum arasındaki sınırları emek örgütleri aleyhine katı bir biçimde oluşturması demektir. Bonefeld’in de belirttiği gibi;²⁸

Liberalizm devletten zayıf olmasını talep etmez. Fakat, sadece ekonomik gelişme için devlet koruması altında serbestlik ister. Güçlü devlet, ekonominin ve siyasal partilerin üzerinde ve onlara aşkındır. Zayıf devlet, toplumu aşamaz ve onun üzerinde duramaz. Onun yerine toplumun içine yayılır ve antagonistik toplumsal ilişkilerin kurbanı olur. Devletin ‘toplumsallaşması’ onun bağımsızlığının altını kazar ve böylece onun burjuva karakteri tehlikeye girer.

Dolayısıyla geç 1970’lerin krizine çözüm olarak sunulan kapitalist ilişkilerin yeni biçimi olarak neoliberal devlet (temelde), aralarında katı bir ayırım olduğu varsayımıyla ekonomi-siyaset ilişkisinin yeniden yapılanmasını ifade eder. Kuramsal olarak Weberian anlayışla örtüşen ve tarihsel şekillenışı kapitalist gelişmenin bir parçası olan bu ayırım, kapitalist ilişkilerin tanımlanmasında sadece ekonomik unsurların üzerinde durarak onun toplumsal içeriğinin boşaltılması ideolojik işlevini de görmüş olur. Nitekim Türkiye’de de yaygın kabul gören bu ayırma göre siyasal alan toplumsal ilişkilerin ekonomik düzeyiyle doğrudan ilgili olmayıp öznel değerlere göre “yapılmış bir şey” iken ekonomik alan teknik, hesaplı, rasyonel yani nesnel gerçeklikle ilişkili bir durumu ifade etmektedir.²⁹ Bu nedenle kapitalist toplumsal ilişkilerin temel dinamiği olarak görülen

²⁸ Werner Bonefeld, “Democracy and Dictatorship: Means And Ends of the State”, *Critique*, 34: 3, 2006, p. 242.

²⁹ Max Weber, *Economy and Society*, ed. Guenther Roth and Claus Wittich, Translated From the German by Ephraim Fischhoff. Et Al, London- Berkeley, University of California Press, Cilt: 1-2, 1978, s. 311-2.

özel mülkiyet, piyasa, para, emeğin bölünmesi, ücretler ve kâr gibi ekonomik kategorilerin siyasal alanın dışındaymış gibi algılanması, onların yeniden üretimi bakımından sonderece önemlidir. Ekonomik düzeyle ilgili toplumsal ilişkilerin siyaset dışı bırakıldığı ya da ekonominin toplumsal belirlenimlerinden soyutlanarak analiz edildiği bu yaklaşımda örneğin, mal ve hizmetler üzerindeki dağıtımın kontrolünün ekonomik düzenle ilgili olduğu, bu yönüyle de ortaklaşa sınıfsal çıkarları temsil ettiği varsayılarak serbest piyasa düzeninin adil olduğu savunulmaktadır. Her bireyin ekonomik faaliyetinde serbest olduğu, bu nedenle de her türlü faaliyetinin karşılığını adaletle bir şekilde aldığı varsayıldığı sözkonusu düzende devletin işlevlerinin sınırları ise meşru şiddet kullanım tekeli de içerecek biçimde hukukun üstünlüğünün sağlanması dolayımı ile çizilmektedir. Siyasal alana ilişkin bir kategori olarak hukuk ve ekonomik düzen kavramlarının birbirleriyle örtüşmeyip toplumsal ilişkilerle ilgili farklı işlevleri ifade ettikleri düşüncesi devletin, ancak soyut eşitliğin konusu olan taraflardan birinin sözleşme ilişkisine uymaması durumunda devreye girmesini sözkonusu etmektedir.

Ancak, bu ilişkilerin aldatıcı görünümüne karşılık burada temel sorun; üretim ve mülkiyeti denetleyen siyasal iktidar düzeni ya da toplumsal işgücü ve kaynakların dağılımı gibi özünde siyasal da olan konuların nasıl olupta siyaset sahnesinden koparılarak farklı bir alanın içine konulduğudur.³⁰ Örneğin artı değer mekanizması, artı değere el koyan ile üretici arasındaki belirli bir toplumsal ilişki biçimini ifade etmekle birlikte bu, belirli bir üretim örgütlenmesinin, bölüşümünün ve değişiminin olduğu bir ortamda belirli bir iktidar biçimince desteklenen ve belirli sınıf ilişkileri dolayımında gerçekleşen bir durumu ifade eder.³¹ Ancak kapitalist üretim biçiminde siyasal güç ilişkilerinin üretim sürecinden soyutlanması ve bu ilişkilerin bireysel sermayelerden kopuk bir siyasal kerteye zorunlu olarak oturtulması, ekonomik ve siyasal alanın kapitalist egemenliğin tikelleşmiş biçimleri olarak gösterilmesine neden olmaktadır. Devletin kapitalist toplumsal ilişkilerin sadece siyasal yüzeydeki görünümüyle açıklanması ise bu ilişkilerin “özgür” ve “eşit” meta sahipleri (emek-sermaye) arasındaki ilişkiler olarak görünmesine

³⁰ Ellen Meiksins Wood, *Kapitalizm Demokrasiye Karşı*, çev. Şahin Artan, İstanbul, İletişim, 2003, s. 34.

³¹ Bkz: A.k., s. 39.

neden olmaktadır.³² Oysa varlığı sermaye ve emek mücadelesinin bir ifadesi olan kapitalist devlet bu ilişkilere dışsal olmayıp, kapitalist ilişkilerin yeniden üretimi sürecinde tarihsel olarak sınıf mücadelesinin bizzat içinde yer almaktadır. Sınıfsallığı ve sömüren sınıftan ayrı bir kurumsal varlığa sahip olması gerek refah, gerekse neoliberal tüm kapitalist devlet biçimlerinin ortak özelliği olup, kapitalist devleti tarihte diğer devlet biçimlerinden ayıran onun görünüşte toplumsal sınıfların üzerindeymiş gibi konumlandırılmış olmasıdır.³³

Dolayısıyla ekonomik rasyonelliğin kavramsal ifadesi olarak özel mülkiyet, piyasa, emeğin bölünmesi gibi kurumların özgül toplumsal ilişkilerle ilgili olmalarına rağmen, insanın toplumsal varlığının yeniden üretiminden bağımsız olarak ele alınmaları hem devlete ilişkin bütünlüklü bir kavrayışı, hem de onun kapitalist toplumsal ilişkilerin politik biçimi olarak ortaya konulmasını zorlaştırması anlamında ideolojik bir işlevi de yerine getirmiş olmaktadır. Örneğin devletin zorlayıcı aygıtlarından biri olarak hukuk, piyasa ekonomisinin düzenlenmesi ve gelişiminde standartların oluşturulması, bunların yeniden üretimi ve sözleşme ilişkisinin gerçekleşmesi adına (hukukun üstünlüğünün devreye sokulması dolayısıyla) öngörülebilir piyasa ilişkilerinin garantisini ifade etmesine rağmen, ekonomik düzeyle ilişkisiz kabul edilmektedir.³⁴ Başka bir ifadeyle toplumsal sınıflar arasındaki sonu gelmez çatışmaları düzenleme ve çelişkileri uzlaştırma/yönetme işlevi ile katı bir şekilde örgütlenmiş olan devlet, bu işlevi nedeniyle özel mülkiyet haklarının korunmasını ifade etmesine rağmen, liberal yaklaşımda bütün bu ilişkilere “tarafsız” olarak ele alınmaktadır. Bu niteliği nedeniyle de siyasal düzeni yürüten bir kurum olarak devletten, emek ve sermaye sahibi bireyleri ekonomik etkinliklerinde tümenden “özgür” bırakması ve yalnızca “özgür” sözleşmelerden doğan yükümlülüklerin yerine getirilmesine ilişkin anlaşmazlıkları çözmesi beklenmektedir.³⁵

³² Simon Clarke, “State, Class Struggle, and Reproduction of Capital”, ed. S. Clarke, *State Debates*, Palgrave, 2001, p. 187, ayrıca Bkz: John Holloway ve Sol Picciotto, “Sermaye, Kriz ve Devlet”, ed. S. Clarke, *Devlet Tartışmaları*, çev. İ.Yıldız, Ankara, Ütopya Sanat Kültür, 2004, s. 140.

³³ Simon Clarke, “Overaccumulation, Class Struggle and the Regulation Approach”, *Post-Fordism and Social Form: A Marxist Debate on the Post-Fordist State*, ed. Bonefeld, W., Holloway, J., London, Macmillian Press, 1991, p. 185-7.

³⁴ Bkz: Weber, 1978, a.g.e, s. 314.

³⁵ Bkz: Max Weber, *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*, çev. Özer Ozankaya, Imge, Ankara, 1995, s. 116-117.

Clarke'in de belirttiği gibi, bu işlevi nedeniyle kendi varlığını da garantilemiş olan devletin “hem maddi bir güç olarak varlığı, hem de toplumsal müdahale biçimleri kapitalist üretim ilişkilerinin yeniden üretimini güvenceye kavuşturma gerekliliği ile ilişkilidir”.³⁶ Başka bir ifadeyle toplumsal sınıflara “tarafsız” olduğu savunuyla gerçekte özel mülkiyet hukukunun gereklerini uygulayan devletin temel işlevi, burjuva/liberal hukukunda “en temel hak” olarak görülen mülkiyet hakkının korunması rolüne içkin olup, kendi varlığı da bu mülkiyetin korunması dolayısıyla gerçekleşmektedir.

Emeğin sermayeye tabi olduğu bir toplumsal düzende sözleşme ilişkisinin devletin “hukukun üstünlüğü”nü uygulama işlevine duyduğu zorunlu ihtiyaç ise (izleyen kısımda da ifade edileceği gibi) onun toplumsal sınıflar ve demokrasi-piyasa gerilimi karşısında aldığı konumun anlaşılmasıyla daha açık hale gelebilecektir.

III

Kapitalizmde meta değişimi emeğin ürünüyle sınırlı kalmayıp aynı zamanda çalışma gücünü de ifade ettiğinden tıpkı emek ürünü gibi emek gücü de bir meta olarak alınır ve satılır. Burada bireyin topluma katılımını belirleyen şey onun mülk sahibi olup olmaması ile ilgili³⁷ olduğundan emek gücü sahibi işçi ile sermaye sahibi kapitalist arasındaki ilişkinin serbest piyasa düzeninde iş sözleşmesine tabi olması görünürde/siyasal bir eşitlik sunar. Emek piyasasının bu görünürde serbestliği içinde sözleşme tarafları siyasal düzeyde “eşit” ve “serbest” vatandaşlar olarak tanımlanmalarına karşın, aralarındaki değişim ilişkisinin çelişkili içeriği çatışmanın yalnızca ekonomik düzeyle ilişkilendirilmesine neden olur. Ancak ücret sözleşmesinin imzalanmasıyla sözleşmenin tarafları yasa önünde “eşit” tanımlanmış olsalarda mülkiyet haklarının sınırları ve değişim ilişkisinin niteliği nedeniyle çelişki devam eder.³⁸ Burada meşru güç kullanım hakkı ile sözleşme kurallarının ve ilişkilerinin ayarvericisi olarak devlete düşen, önce “istikrarı” kurmak sonra da korumak olduğundan bu çelişkilerin üstesinden gelmektir. Kapitalist toplumsal ilişkiler bakımından bunun anlamı bir üretim faktörü olarak emek gücü sahibi somut bireyin ekonomik ve siyasal (işçi ve vatandaş)

³⁶ Clarke, a.g.e., 2001, s.194.

³⁷ Simon Clarke, “Neoliberal Toplum Kuramı”, *Neoliberalizm*, haz. A. Saad-Filho, D. Johnston, çev. Ş.Başlı, T.Öncel, İstanbul, Yordam, 2007, s. 95.

³⁸ Bonefeld, 2006, a.g.e., s. 248.

bölünmüşlüğü ya da ekonomik sorunlarının siyasal düzeyle olan ilişkisinin kesilerek mücadelesinin siyasallaşmasının engellenmesidir.

Çünkü piyasada bir meta olarak emek gücünün yeniden üretiminin garantiye alınması devletin mülkiyet sahipleri (emek gücü ve sermaye sahibi bireyler) arasındaki sözleşme hakları denilen soyut eşitlik ilişkilerini devam ettirmesi bakımından son derece önemlidir.³⁹ Nitekim kapitalist ilişkilerin bir biçimi olarak emek gücü ile sermaye sahibi arasında hukuksal ya da siyasal bağlılıktan ziyade “serbest” değişim özgürlüğünün bulunması Wood’un ifadesiyle “baskı anı ile el koyuş anının farklılığı” devletin gücünün bu ilişkilerin sürdürülmesindeki olmazsa olmazlığını ortaya koyar.⁴⁰ Başka bir ifadeyle sözleşme ilişkilerine tabi bir özel mülkiyet ve bir meta olarak emek gücünün değişim süreci içinde yer alması toplumsal düzeni kuran ve istikrarı koruyan kurumlar bütünü olarak devletin katı bir şekilde örgütlenmiş olmasının nedenidir.

Dolayısıyla neoliberallerce sıkça tekrarlanan ideal devletin toplumsal çatışmaların/çelişkilerin üzerinde ve onlara tarafsız olması gerektiği savunusunun gerisinde demokratikleşme iddiasının aksine yönetsel kapasitesinin genişletilmesi, yani çıkar farklılaşmaları ve çatışmalarının başladığı yerde devreye girecek olan hukukun üstünlüğünü uygulama işlevi bulunmaktadır. Klasik politik ekonomide olduğu gibi devletin neoliberal biçiminde de temel sorunun toplumun sınıflardan oluştuğu ve bu sınıflar arasındaki değişim ve mülkiyet ilişkilerinin yönetilmesi için hukukun rolüne yapılan vurgu⁴¹, sermaye lehine devletin zor gücünün devreye girecek olması ile ilgilidir. Nitekim neoliberallere göre devletin varlık nedeni oyunun kuralına göre oynanmasının hakemliğini yapmak olduğundan, bu işlevi gereği zor kullanıyor oluşu girişim özgürlüğünün bulunduğu bir toplumda ters bir durum oluşturmamaktadır.⁴² Başka bir ifadeyle emek ve sermaye arasındaki ilişkilerin sistemleştirilmesi ve düzenlenmesinin

³⁹ Bonefeld, “Devlet ve Sermaye: Politığın Eleştirisi Üzerine”, çev. Cumhuriyet Atay, *Küreselleşme Çağında Para ve Sınıf Mücadelesi*, ed. Bonefeld ve Holloway, İstanbul Otonom Yayıncılık, 2007, s. 270.

⁴⁰ Wood, a.g.e, s. 44.

⁴¹ Simon Clarke, Marx, *Marginalism and Modern Sociology: From Adam Smith to Max Weber*, London, Macmillan Press, 1982, s. 19-20.

⁴² Hayek’in kendi ifadesinde de belirttiği gibi; “Kurallara göre oynanan bir oyun hiçbir zaman muamelede adalet tanımaz”. Bkz: Friedrich Hayek, *Hukuk Yasama ve Özgürlük*, Cilt 3, çev. Mehmet Öz, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997, s.212.

serbest emek piyasasına tabi olan kapitalist üretimin bu aşamasında, özel mülkiyet hukukuna bağlılığı ile devletin sermaye gruplarının yanında yer alması emek üzerindeki sıkı kontrollerinin varlığı onun hukuka dayalı baskıcı müdahalelerinin bir sonucu olmasına rağmen, demokrasi adına sorun teşkil etmemektedir. Dolayısıyla “özel mülkiyet hukukunun politik biçimi”⁴³ olarak devletin toplumsal sınıflara tarafsız olduğu savunusu, kapitalist üretim ilişkilerinin yasal ve politik biçimlerinden ayrı olmayıp, bundan ziyade bu biçimlerin kendilerinin bizzat belirli bir üretim sisteminin temel niteliklerini ifade ediyor olmaları nedeniyle bir yanılısamadan ibarettir. Çünkü piyasanın kendiliğinden doğal düzeninde hukuk önünde eşit oldukları varsayılan bireyler arasındaki “özgür sözleşme” ilişkisi devletin hukukun üstünlüğünü uygulama işlevi olmaksızın geçersizdir. Başka bir ifadeyle, “devletin gücü onun toplumdan bağımsız olmasına bağlı olup-bir burjuva devleti olarak toplumdan bağımsızlığı etkili işleyişine izin vermektedir”⁴⁴

Dolayısıyla sınıf egemenliğinin politik bir biçimi olarak devletin hem sermayenin üretimdeki egemenliğini koordine eden teknik bir aygıt, hem de tarafsız bir yönetim aygıtı olarak kavramsallaştırılması onun bu sınıfsal karakteri ile ilgilidir.⁴⁵ Kendi yetkisinde bir kurum olarak devlet bu niteliği itibarı ile uluslararası sermaye ile eklemlenmiş ulusal sermayenin çıkarlarını korumak ve krizlerle başa çıkabilmek gibi gerekçelerle emek ve ücretler üzerinde sıkı kontrol ve denetim olanaklarına sahip olmaktadır.

Bu anlamda devletin hem kendi varlığının, hem de bundan bağımsız olmayan kapitalist ilişkilerin yeniden üretiminin sürekliliğinin garantiye alınması “istikrar” adına katı bir şekilde örgütlenen toplumsal düzenlemelere pratiklik kazandırır. Bunun temel görünümü devletin, liberallerce ekonomik bir unsur olarak görülen bu nedenle de siyasal düzeye “dışsal” kabul edilen emek gücünün muhatabı olmayacak biçimde yönetsel kapasitesini güçlendirmesi, yani geniş toplumsal kesimler üzerinde kontrol ve denetim olanaklarını arttırması şeklindedir. Bu kontrol ve denetim; devletin hiçbir grubun, sınıfın ya da kolektivitinin denetiminde olmayacak biçimde

⁴³ Werner Bonefeld, “Free Economy and the Strong State: Some Notes on The State”, *Capital and Class*, 34-1, 2010, s. 19.

⁴⁴ Bonefeld, 2006, a.g.e., s. 240.

⁴⁵ Clarke, 2001, a.g.e., s.187.

faaliyette bulunduğu inancının yerleşmesi ve sermayeninki ile özdeşleşmiş çıkarlarını ulusun çıkarları olarak gösterebilmesi oranında daha da artmaktadır.⁴⁶ Zira sermayenin ve devletin yeniden üretiminin garantiye alınması emek gücünün sermayeye olan tabiliğine ve onun toplumsal-fiziksel yeniden üretimine bağlı olduğundan, istikrarın ulusal düzeyde kurulması ve sürdürülmesi devletin bu biçimde örgütlenmesi bakımından büyük önem taşımaktadır.⁴⁷

Ulusal düzeyde emek kesimi üzerindeki kontrol ve denetimin genel görünümü ise örneğin, bir yandan geniş toplumsal kesimlerin siyasal faaliyetlerinin ekonomi politikalarıyla ilgili karar alma süreçlerini etkileyemeyecek şekilde sınırlandırılması, diğer yandan da bu süreçlerin siyasal faaliyetin dışında tutularak sorumlularının görünmez kılınması biçiminde olabilmektedir. Bütün bunlar olurken de ekonomik liberalizasyonu (sivil toplumsal unsurların genişlemesi anlamında) siyasal liberalizasyonun izleyeceği savunusuyla “demokratikleşme” söylemi devreye sokularak sürece meşruiyet kazandırılmaya çalışılmaktadır. Devletin sivil toplum/ekonomi alanından çekilmesi oranında demokratikleşmenin artacağını ileri süren bu liberal söylemin sivil toplumdaki kastının (büyük ölçüde) toplumun dinamik unsuru olarak görülen sermaye grupları olduğu düşünüldüğünde,⁴⁸ ekonomik karar alma süreçlerinin teknikleştirilmesi ya da siyasal faaliyetin dışında bırakılmasının nasıl demokratikleşme görünümü ile pazarlandığı daha bir açıklık kazanmaktadır.

Nitekim 1980’lerden bu yana ekonomik liberalizasyona geçiş ve bu yöndeki politikaların aksamadan uygulanabilmesi, Türkiye gibi birçok ülkede askeri müdahaleleri ve sonrasında güçlü hükümetleri gerektirmiştir. Bunu yanında, sermaye gruplarının kendilerinin bizzat bu sürecin faileri olmaları da dikkate değerdir. Örneğin Türkiye’de neoliberal politikaların uygulanması devletin yeniden yapılanması bağlamında ekonomik, siyasal ve toplumsal alana nüfuz edecek bir dönüşümün başlamasıyla, sermaye grupları ve uluslararası kuruluşların da buna desteğiyle mümkün olabilmiştir. Sivil toplumu oluşturan bileşenlerin büyük bir kısmının “istikrar ve düzen” adına siyasal faaliyetlerinin yasaklanmasına karşılık, bu bütün

⁴⁶ Clarke, 1982, a.g.e., s.18.

⁴⁷ Clarke, 1992, a.g.e., s. 136.

⁴⁸ Bkz: Fuat Keyman, *Değişen Dünya, Dönüşen Türkiye*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.

içinden sermaye gruplarının ekonomik/siyasal karar alma süreçlerini yönlendiren temel güçler olarak faaliyetlerinde kesintiye gidilmesi bizzat sözkonusu politikaların temel belirleyici aktörleri içinde yer alıyor olmalarıyla ilgilidir. Sermaye örgütlerinin temsilcisi olarak Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği'nin (TÜSİAD) 1980 ve 28 Şubat sürecinde askeri müdahaleye ses çıkarmaması hatta desteklemesine karşılık, 2000'lerden bu yana yayınladığı raporlarda “evrensel burjuva demokratik değerleri”nin ya da liberal demokrasinin kurumsallaşması için AB reformlarına verdiği destek bu bağlamda önemlidir. Bunun yanı sıra 1990'larda siyasal İslam'ın yükselişi ile sermaye birikiminde önemli bir aşama kaydeden küçük ve orta ölçekli sermaye gruplarının temsilcisi olarak Müstakil Sanayici İşadamları Derneği'nin (MÜSİAD), başlangıçtaki konumunun aksine 2000'lerden itibaren AB üyeliği konusundaki olumsuz tavrının değişmesi, “öngörülebilir” ve “istikrarlı” bir piyasa ekonomisinin kurumsallaşması adına “siyasal istikrar”ın oluşturulmasına yönelik talepleri ile örtüşmektedir.

Bu anlamda serbest piyasa ekonomisi ya da ekonomik liberalizmin kurumlarının yerleşmesinin sivil toplumun gelişimine ve siyasal istikrarın yerleşmesine bağlı olduğu savunusundaki liberal yaklaşım içinden yazarların ekonomiyi ve toplumu etkileyebilecek farklı çıkarları temsil eden güçlü ekonomik aktörlerin önemine yaptığı vurgu,⁴⁹ sivil toplum içinden özellikle sermaye gruplarının faaliyet alanının genişlemesini hızlandırmıştır. Nitekim ekonominin liberalizasyonunun “demokratik” unsurların gelişimine yol açacağı argümanıya buna destek veren, bu haliyle de devlet merkezli yaklaşıma muhaliflik iddiasında konumlanan birçok toplumbilimci⁵⁰ de bu dönemde emek-sermaye ve devlet arasındaki ilişkilerin geniş toplumsal kesimler (özellikle emek grupları) aleyhine yeniden yapılanmasını sivil toplumun gelişimi adına “olumlu” kaydetmişlerdir. Sözkonusu toplumbilimciler, ekonomi-siyaset alanları arasına kalın bir çizgi çekerek yaptıkları değerlendirmelerinde devletin toplumsal sınıflar karşısında tarafsız, toplumsal sınıfların uzağında ve onların üzerinde hakem işleviyle tanımlanmasının onun siyasal yapısındaki

⁴⁹ Keyman, a.g.e., s. 108.

⁵⁰ Toplumsal ilişkilerin biçimlenmesi sürecinde önceliği siyasete verip ekonomik unsurları analizlerine dâhil etmeyen bu toplumbilimcilere örnek olarak Heper, 2005; Keyman, 2005; Özbudun, 2007 ve Göle, 1994 gösterilebilir.

gruplaşmalar ve genel toplumsal kutuplaşma sonucu yitirdiği özerkliğini yeniden elde etmesine bağlı olduğu noktasında hemfikirdir. Söz konusu yazarlara göre devlet aygıtları arasında olduğu varsayılan uyumun bozulması halinde yeniden kurulması, ancak devletin toplumsal sınıflar arasındaki çıkar mücadelelerinin uzağında durmasıyla mümkün olacaktır.⁵¹ Bu yazarlarca devletin yapısının ve yönetsel kapasitesinin “dışsal” olduğu kabul edilen etkilerden, yani toplumsal sınıflar arasındaki çıkar mücadelelerinden kolay zarar görebilmesi onun tarafsızlığının olmaması biçiminde yorumlandığından, devletin ekonomik ilişkilerde bir grup ya da bir sınıfın tarafında olmayacak biçimde “reforma” tabi tutulması demokratikleşme bağlamında değerlendirilmektedir.

Ancak devletin otoriteryan niteliğini piyasa adına sürdürdüğü kapitalist yeniden üretim biçiminde ekonomik çıkar odaklı sivil toplum örgütleri ekonomik baskı grubu olarak piyasada etkinliklerini sürdürürken, sivil toplum bütünü içinden emek örgütleri için durum farklı seyretmektedir. Emek gücü ve sermaye sahibi arasındaki ilişkilerin bu sınıfların güçlerine, yani tarafların sınıf mücadelesi sırasındaki iç örgütlenmeleri ve arkalarındaki siyasal güce dayanması⁵² bu farklılığın temel nedenidir. Bu, neoliberalizmin idealleştirdiği gibi sürecin hiç de ekonominin liberalizasyonunun siyasal olanını da izlediği ya da demokratik unsurların genişlemesi biçiminde gerçekleşmediğinin, tam tersine devletin otoriterleşmesine paralel bir hat izlendiğinin açık izahıdır. Nitekim gerek neoliberal politikaların uygulamaya geçiş sürecindeki kurumsal ve toplumsal engeller, gerekse bu politikaların uygulanamamasına dayandırılan ekonomik krizler sonrasında devletin zor gücünü de yanına alarak müdahalelerde bulunması bunun bir göstergesidir. Örneğin 1980 askeri müdahalesi sonrasında sendikalardan, siyasal partilere, derneklere kadar toplumun geniş kesimleri üzerinde devletin tüm baskıcı işlevlerinin harekete geçirilmesi, söz konusu politikaların uygulanmasını mümkün kılabildiği.⁵³ Özellikle bazı emek örgütlenmelerinin siyasal faaliyetlerini sınırlandıran, bazılarınınkini tamamen yasaklayan düzenlemeleri, müdahale sonrası aşamalarda ekonomi politikalarına yönelik herhangi bir örgütlü siyasal faaliyetin müdahalesinin

⁵¹ Bkz: Ergun Özbudun, “Democratization Reforms in Turkey, 1993–2004”, *Turkish Studies*, Vol. 8, No. 2, 2007.

⁵² Wood, a.g.e., s. 41-2.

⁵³ Ercan, a.g.e., s.188.

önlenmesine yönelik olanları izlemiştir. Toplumun siyasallaşmasını (politize olmasını) önleyici temel hak ve özgürlükler de dahil her türlü siyasal faaliyet üzerine konulan bu sınırlamalar, emeğin politizasyonunu önlemeye yönelik düzenlemeleri ile anti-demokratik bir konum tutarken, aynı zamanda sermaye gruplarının faaliyetlerindeki artış nedeniyle sivil toplumun piyasa adına kutsallaştırıldığı bir söylemin yükselmesine de neden olmuştur.

Başka bir örnek, 1990'ların başında emek hareketlerindeki yükselişle ücret artışı taleplerinin karşılanmasının piyasa istikrarını bozduğu, ya da ekonominin siyasallaştığı gerekçeleriyle 1994 krizinin nedeni olarak görülmesi ve emeğe verilen bu ödünlerin kriz sonrasında geri alınarak daha kapsamlı sınırlamaların getirilmesidir. Bilindiği üzere (kapitalist devletin genel bir özelliği olarak) sermaye birikiminin sınırlarının anayasal sınırlarına dayandığı kriz dönemlerinde, devletin örgütlü emek sınıfına meydan okuyarak emek bölünmelerini güçlendirmesi,⁵⁴ onun en sıradan siyasal müdahalelerinden biridir. 2001 krizi sonrasında da görüldüğü gibi, emek sınıfı aleyhine yönelik bu tarz bir siyasal müdahale sonucunda yoğunlaştırılmış iş haftası, çalışma süresinin yıllık olarak ayarlanması, esnek vardiya, işverenin ilave ödemeler yapmak zorunda kalmadan çalışma günlerini sayı ve uzunluk olarak ayarlayabilmesi, kriz zamanlarında işçileri topluca işten çıkarmak gibi (1990'lardan itibaren sermaye gruplarının raporlarında sıklıkla belirtilen) esnek çalışma ilişkileri temelinde bir dizi düzenleme 2003 İş Kanunu ile yürürlüğe girebilmiştir. Ayrıca 2000'li yıllarda büyük hız kananan özelleştirmelerin önündeki anayasal engellerin de ortadan kaldırılmasına bağlı olarak pek çok emek karşıtı düzenleme, sözkonusu İş Kanunu çerçevesinde yaşama geçirilebilmiştir. Taşeronlaşmayı ve süreli iş sözleşmelerini meşrulaştıran yeni İş Kanunu ile bir taraftan kamu işyerlerinde taşeron uygulamaları hızla artmaya başlamış, diğer taraftan da kadrolu istihdam sınırlandırılarak kamuya sözleşmeli personel alımı yaygınlaşmıştır. Kamuda örgütlü işçi sendikalarının AKP döneminde hızlanan özelleştirmelerle güç kaybetmesi ve memur statüsündekileri örgütleyen kamu emekçi sendikalarının hükümet yanlısı olanlara kaydırılarak etkisiz hale getirilmesiyle de siyasal iktidarın kapsamlı muhalefetten korunabilmesi sağlanmıştır.⁵⁵

⁵⁴ Clarke, 1992, a.g.e., 142.

⁵⁵ Özgür Müftüoğlu, "Güvencesiz ve örgütsüz bir yaşama 'Evet' mi 'Hayır' mı?", www.evrensel.net, 27. 08. 2010.

Dolayısıyla piyasa ideolojisinin iktisadi özgürlük olarak sunulduğu neoliberal düzenlemeler bir yandan piyasada “eşit” değişim ilişkisi ile bu özgürlüğü/serbestliği güvence altına alırken, diğer yandan emeğin siyasal ve toplumsal gücünü destekleyen kurumsal biçimleri bertaraf etmeye uğraşmaktadır. Toplumsal ilişkilerin “iktisadi özgürlük” temelinde yeniden kurulması ise önceki sermaye birikim dönemine ait düzenlemeleri ve bunların sermayeye yüklediği sosyal güvenlik gibi temel sorumlulukları aşama aşama gerileterek, bu sorumlulukları “bireylerin” iktisadi faaliyet konusunda gösterdikleri yetenek/sizlik-le bulacakları çözüm/süzlük-lere bırakmaktadır.

Bu stratejinin uzandığı temel neoliberal argüman bilindiği üzere Thatcher’in “iki ulus projesi”dir. Buna göre alt sınıfları-işsizleri-ayrıcalıksızları koruyan, ekonomik büyümeyi, tam istihdamı ve evrensel refah uygulamalarını ifade eden Keynesyen refah devleti modelinin toplum üyeliğinde bütünleştirme girişimi olan “tek ulus” projesine çok büyüdüğü iddia edilen refah toplumunu daraltmak ve küçük, sosyal güvenlik devleti kurmak için son verilmesi gerekmektedir. Thatcherizm’in “üretkenler”i “asalaklar”la karşı karşıya getirdiği dikey bir toplumsal bölünme imgesini içeren bu “iki ulus projesi”, genel olarak üretken sektörün devlet desteğine gerek duymaksızın “kârlı” bir şekilde piyasada mal ve hizmet üretimini gerçekleştirmesine dayanır. Burada “asalaklar”; işsizler, emekliler ve malüller gibi farklı gruplar yanı sıra kapitalist rasyonellik anlamında kamu ya da özel sektörde kârlı olmayan ekonomik etkinlikleri içerir. Bu iki kategorinin dışında kalanlar devletin zor gücü rolündeki polis, silahlı kuvvetler ve vergi toplayıcılar gibi memurlarından oluşmaktadır. Bu toplumda “üretkenler” piyasa aracılığıyla üretime yaptıkları katkı nezdinde ödüllendirilirken, piyasaya aynı oranda katkıda bulunma konusundaki “başarısızlık”ları nedeniyle “asalaklar”ın bundan zarar görmeyi hak edip etmedikleri tartışma konusu yapılmaktadır.⁵⁶ Toplumsal çatışma ve muhalefet ise devletin hukukun üstünlüğünü uygulama işlevi gereği mahkemeler aracılığıyla giderildiğinden, çözümlerin yasal sistem aracılığıyla yine bireyler tarafından bulunma(ma)sı gerekmektedir.⁵⁷ Zira bireysel (girişim) özgürlüğü piyasada garanti edilen her birey artık eğitim,

⁵⁶ Jessop Bonnett, Bromley and Ling, “Authoritarian Populism, Two Nations and Thatchersim”, *New Left Review*, 174, Sept. Oct., 1984, s. 50-2.

⁵⁷ Harvey, a.g.e., s. 66.

sağlık, konut, emeklilik, sosyal güvenlik gibi konularda dahi kendi eylemlerinden sorumlu tutulmaktadır. Bireysel başarı ya da başarısızlık da girişimcilik değeri üzerinden yorumlandığından⁵⁸ piyasa, sadece ekonomik değil, aynı zamanda ahlaki bir sistem olma işlevinde de bulunmakta; “aylak” ve “yetersiz” olanları cezalandıran, “girişken” ve “çalışkan” olanları ödüllendiren bir kuvvet olarak toplumun her alanında egemen olmaktadır. Bunların yanı sıra bu toplumda birey topluma değil, artıdeğer üretimi ile sermaye birikimine ne ölçüde katkıda bulunduğuna göre değerlendirildiğinden piyasa, ayrıca “doğal bir ayıklanma” aracı olarak da işlev görmektedir.⁵⁹

Piyasadan elde edilecek nisbi gelirlerin belirlenmesinde devletin tümüyle dışarıda tutulmasının toplumun bazı kesimleri için oldukça riskli olduğuna değinen Hayek, bütün bunlara rağmen yine de bir oyunu kurallarına (sözleşmeye) göre oynamanın herkesin şansını artıracığını söyler. Bundan dolayı, Hayek’e göre, devletin en temel ahlaki görevi toplumda herhangi bir örgütlü grubun böyle bir gücü kendisine maletmesini önlemek olmalıdır.⁶⁰ Dolayısıyla sermayenin nihai hedefi olarak artı-değer birikirken, devletin de bu amacın siyasal biçimi olarak konumlanmış olması göstermektedir ki neoliberalizmin “ahlak yasası” (serbest piyasa), “piyasa polisi” olmadan varolamaz.⁶¹ Hayek’in de bütün açıklığıyla vurguladığı gibi;

Büyük ve açık bir toplumun temel değerlerinin bireye bilinen bir alanda kendi amaçlarını kendi bilgisine dayanarak elde etmeye çalışmak hakkını temin ederek niçin negatif olması gerektiğini anlamayı yeniden öğrenmek gerekir. Yüksek konumunu her eyleminde genel bir ilkeye bağlı oluşuna borçlu olması için bu otoritenin biricik yetkisi kurala uygun yasaklama yetkisi olmalıdır.⁶²

“Bırakınız yapsınlar” ilkesinin bütün herkes için faydalı olmasına rağmen, insanların sıklıkla yaptıkları yanlış seçimler yüzünden serbest piyasa düzenini riske attıklarını belirten Hayek’e göre, örneğin fiyatların manipüle edilmesi ve greve gitmek gibi kolektif eylemler ekonominin rekabet edebilirliğine zarar vererek etkili fiyat mekanizmasının zeminini zayıflatmaktadır. Bu nedenle siya-

⁵⁸ a.g.e, s. 65.

⁵⁹ Clarke, 2007, a.g.e, s. 93, 100.

⁶⁰ Hayek, 1997, a.g.e., s. 212.

⁶¹ Bonefeld, 2010, a.g.e., s.17.

⁶² Hayek, 1997, a.g.e., s. 195.

sal iktidar hem örgütlü hükümeti, hem de özel kişileri ve örgütleri genel davranış/piyasa kurallarının uygulanması amacıyla sınırlandırma görevini gerçekleştirebilmesi için güçlü bir biçimde yapılanmış olmalıdır.⁶³ Bu, aynı zamanda liberal demokrasi sistemi içinde sermaye ve devlet için en büyük tehlikenin refah devleti modelinde olduğu gibi işçi sınıfının temsiline ilişkin bir birleşmenin değil, bizzat toplumun demokratikleşmesinin ta kendisi olduğu anlamına gelmektedir. Çünkü neoliberalizme göre kimi demokratikleşme hareketleri ekonomi ve siyaset arasındaki ayrılığı tehdit ederek piyasanın kendiliğinden doğal düzenini aksatabilmektedir. Örneğin üretim sürecinin demokratik kontrolü için işçi sınıfının kitle gösterileri aracılığıyla mücadele etmesi, ekonomik ve siyasal sınırları zorlayarak ekonomik taleplerin siyasal faaliyet yoluyla ele geçirilmesine neden olabilir. Buna ilaveten demokratik süreçler aracılığıyla liberal hukuk düzeninin ele geçirilmesi de toplumsal kriz ya da istikrarsızlık gerekmesiyle (pratiklerine sıklıkla rastladığımız gibi) demokrasinin hukukun gücü ile bir süreliğine ertelenmesine yol açabilir.

Dolayısıyla serbest piyasanın kendiliğinden doğal düzeninde demokrasinin bedeli, özel mülkiyetin korunması ve sözleşme ilişkisinin garantiye alınması pahasına toplumsal sınıflar üzerinde “hukukun üstünlüğü”nün uygulanması, yani liberal devletin demokratik olanına önceliğidir. Hayek’in de dikkat çektiği/uyardığı gibi; eşitsizlik içinde olan bireylerin siyasal faaliyetlere katılmak istemeleri ve çoğunluğun azınlığı kolektif çıkarların takip edilmesi için zorlayabilmeleri hukuk kurallarının demokratik süreçlerle siyasallaşması olasılığını arttırabilmektedir. Burada Hayek’in endişesi, hükümetin kolektivizm ile mücadelesi sonunda geniş toplumsal kesimlerin örgütlü mücadelesinin devlete sorunlarının çözülmesi için sonsuz müdahale alanı tanıyacak olması ile ilgilidir. Bu durumda Hayek’e göre “genel refah”ın başarılmasının sonu gelmeyecek ve piyasanın dengesi yeniden bozulacaktır.⁶⁴ Bu nedenle piyasanın serbestliğinin toplumun anti-demokratikleşmesi pahasına tercih edildiği “özgür” bir toplumda devletin temel işlevi, bireysel davranışı yönetip sınırlandıracak ilkelerin/yasaların varlığının hayata geçirilmesidir. Zira ancak sözleşme ilişkisine tabiliğin gerçekleştiği hukukun üstünlüğü’ne itaat edildiği ve gerektiğinde hukuk kurallarının zor’la uygulandığı

⁶³ Hayek, 1997, a.g.e., s. 202-3.

⁶⁴ A.k., s .202.

toplumlar huzurlu olabilecektir.⁶⁵ Özel mülkiyetin ilişkisel doğasının piyasanın özgürlüğüne ve devlet zor'unun uygulanmasına aynı oranda olanak tanınması bunun nedenidir. Hayek'in kendi ifadesiyle;

İnsanlık dışı ve doğal güçlerin bir sonucu olarak kendi kendini üreten düzen bozulduğu ve çalışılması ve gerekli şartların düzeltilmesi için olağanüstü tedbirlere gerek duyulduğu zamanlar hariç, yüksek otoritenin pozitif yetkilerine ihtiyaç yoktur.⁶⁶

Dolayısıyla neoliberal politikaların uygulamaya geçtiği yerlerde çok partili siyasal yaşama getirilen kısıtlamalar ve sendikaların baskı altında tutulması bu politikaların muhatabı olan siyasal öznelerin ekonomik ve siyasal faaliyetlerinin birbirinden bağımsızlaşacak biçimde ikiye bölünmüş olmasının sonuçları nedeniyle neoliberalizmin siyasi açıdan en tahripkar etkisinin demokrasinin “değersizleştirilmesi”⁶⁷ konusunda olduğu söylenebilir. “Siyasetin siyasal alandan uzaklaştırılması” ya da ekonomik ve toplumsal alanların siyasal faaliyetin dışında bırakılmasından çok, liberalizmin “özgürlük” kavramının iktisadi temelde alınması, onun bu temel ekonomik belirlemelerini garanti etmeyi amaçlayarak toplumun geniş kesimlerinin buna tabi olmasını sağlamaya çalışmasıdır. Bu anlamda neoliberalizmin sınırlı devlet savunusu, siyasetin siyasi niteliğinin “istikrar” ve “serbest” piyasa düzeni pahasına yok edildiği, zayıf ve güçsüz demokrasi tercihiyle örtüşmektedir. Bu aynı zamanda emek örgütlerinin dışarıda bırakılması suretiyle sivil toplum görünümünde olan piyasanın, siyasi bir aktör olarak demokrasiye öncel bir konumda bulunmasıdır. Dolayısıyla sonuçta olan biten, özel mülkiyet ve hukukun egemenliği ile hem devletin, hem de toplumun sermayenin gücüne tabi kılınması⁶⁸, yani siyasetle ilişkisi kesilmiş bir toplumun varlığıdır.

IV

Kapitalist toplumsal düzende bir süreklilik olarak ortaya çıkan ekonomik krizlerin kendilerini siyasal bir kriz olarak dışa vurmaları yeniden yapılanma meselesinde vurgunun ekonomi-siyaset arasındaki ilişkiye yapılmasının nedenidir. Örneğin refah devleti döneminde ekonomik alan üzerindeki yoğun devlet müdahalesi sözko-

⁶⁵ A.k., s. 202.

⁶⁶ A.k., s. 197.

⁶⁷ Munck, a.g.e., s. 106.

⁶⁸ Clarke, 2004, a.g.e., s. 69.

nusu iki alanın birbiriyle daha ilişkili görünmesine neden olurken, neoliberal devlet biçiminde piyasaya ilişkin her türlü aksaklığın sorumlusu olarak addedilen bu ilişkisellik olabildiğince yoksayılmaya çalışılır. Bu nedenle neoliberalizmde “iktisadi özgürlük” ve devletin yasa-düzen işlevinde somutlaşan bu ayrımı, devlet-piyasa karşıtlığından ziyade kapitalist devletin tarihsel bir farklılaşması olarak ya da ekonominin devletçe yönlendirilmesi yerine devletin ekonomi eliyle yönetilmesi olarak anlamak gerekir. Böylesi bir kavrayış kapitalizmin aldığı refah devleti ve neoliberal devlet gibi biçimlerinin devletin otoriterleşmesi, refah işlevini genişletmesi, asli işlevlerine dönmesi ya da devletin sınıflara tarafsızlığı biçiminde anlaşılması yerine, tarihsel olarak neden farklı biçimler aldığını anlamaya imkan verebilir. Bunun yanı sıra kapitalist üretim ilişkilerinin tarihsel-toplumsal temellerinin gelişim süreçlerinin devletten ayrı bir düzeyde gerçekleşmemiş olması, onun tarihsel olarak neden farklı biçimler aldığını anlamayı da kolaylaştırabilir.

Nitekim kapitalizmin dönemsel krizlerine bağlı olarak sözkonusu ilişkilerin güvence altına alınmasının bu ilişkilere yönelik sürekli bir yeniden yapılanmayı gerektirmesi devletin refah, neoliberal gibi biçimlerinin ortaya çıkabileceğini bütün açıklığıyla ortaya koyabilmektedir. Bu bağlamda örneğin Keynesyenizm savaş sonrası patlamada işçi sınıfının özlemlerinin genelleştirilmesine devletin ve sermayenin cevabının ideolojik bir yansıması iken neoliberalizm, işçi sınıfı özlemlerinin sermayenin değerlendirilmesinin gerisinde bırakılmasının ideolojik bir yansıması olarak anlaşılabilir.⁶⁹ Zira Keynesyen refah devletinin enflasyonist politikalarının krizi altında neoliberal politikalarla biçimlenen yeni siyasal güçler (sermaye-devlet-işçi sınıfı) arasındaki ilişkiler kapitalist toplumsal sistem bağlamında neoliberal devletin bir görünümünü oluşturmaktadır. Clarke’in de belirttiği gibi, bu süreçte neoliberal politikaların bir sonucu olarak işsizliğin yükselmesi karşısında sermaye sahiplerinin ve devletin örgütlü emek kesimi üzerindeki yoğun denetim ve kontrolleri neoliberal devletin işçi sınıfına yönelik önceden verilmiş olan ödünlerinin kaldırılması suretiyle sürdürülebilecek olması nedeniyledir.⁷⁰ Nitekim neoliberalizmin “sınırlı devlet” savunusunun ötesinde siyasetin siyasi niteliğinin “istikrar” ve “serbest” piyasa

⁶⁹ Clarke, 1991, a.g.e., s. 129.

⁷⁰ a.g.e., s. 129.

düzeni pahasına yok sayıldığı bu sürecin zayıf ve güçsüz demokrasi tercihi de emek kesiminin siyasallaşmasını önleyici yoğun düzenlemelerde hayat bulabilmiştir. Dolayısıyla sermayenin yeniden biçimlenmesiyle ilişkili yeni çelişkilerin siyasal bir görünümü olarak neoliberal devlet biçimi, yasa ve düzen işlevi ya da yönetsel kapasitesinin genişletilmesi suretiyle yeniden yapılanmakta ve toplumla ilişkisi de bu bağlamda yeniden düzenlenmektedir. Sözkonusu devlet biçiminde daha da bir öne çıkan özel mülkiyet ve sözleşme yasalarının devlet zoru ile uygulanması ise devletin toplumsal sınıflara tarafsızlığından öte, emek gücünün yeniden üretimi adına bizzat bu kesim üzerinde artan kontrol ve denetim yetkilerini ifade etmektedir. Devletin sözkonusu kesimler üzerinde artan bu denetim ve kontrolünün hem kendisi, hem de bir bütün olarak kapitalist toplumsal ilişkilerin yeniden üretimi ile ilgili bir süreç olduğunun anlaşılması ise onun kapitalist toplumdaki sermaye ilişkilerinin aldığı tarihsel biçim bağlamında kavramsallaştırılması ile sonuçlanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Bağımsız Sosyal Bilimciler, “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Değerlendirmeler”, *Mülkiye*, Cilt xxv, 2001, s. 11-70.
- Burnham, Peter, “New Labour and the Politics of Depoliticisation”, *British Journal of Politics and International Relations*, Vol. 3, No. 2, June, 2001, p. 127-149.
- Bonefeld, Werner, “Free Economy and the Strong State: Some Notes on the State,” *Capital and Class*, 34-1, 2010, p.15-24.
- Bonefeld, Werner, “Democracy and Dictatorship: Means and Ends of the State, *Critique*, 34: 3 2006, p. 237-252.
- Bonefeld, Werner, “Devlet ve Sermaye: Politğin Eleştirisi Üzerine”, çev. Cumhur Atay, *Küreselleşme Çağında Para ve Sınıf Mücadelesi*, ed. Bonefeld ve Holloway, İstanbul Otonom Yayıncılık, 2007, s. 255-284.
- Clarke, Simon, *Marx, Marginalism and Modern Sociology: From Adam Smith to Max Weber*, London, Macmillan Press, 1982.
- Clarke, Simon, “Overaccumulation, Class Struggle and the Regulation Approach”, *Post-Fordism and Social Form: A Marxist Debate on the Post-Fordist State*, ed. Bonefeld, W., Holloway, J., London, Macmillian Press, 1991.

- Clarke, Simon, "The Global Accumulation of Capital And The Periodisation of the Capitalist State Form" *Open Marksizm Volume I*, ed. Bonefeld, Gunn, Psychopedis, London, Pluto Press, 1992. p. 133-151.
- Clarke, Simon, "State, Class Struggle and Reproduction of Capital", ed. S. Clarke, *State Debates*, Palgrave, 2001, p.184-203.
- Clarke, Simon, "Devlet Tartışmaları", ed. S. Clarke, *Devlet Tartışmaları*, çev. İ. Yıldız, Ankara, Ütopya Sanat Kültür, 2004.
- Clarke, Simon, "Neoliberal Toplum Kuramı", haz. A. Saad-Filho, D. Johnston, çev. Ş. Başlı, T. Öncel, Yordam, *Neoliberalizm*, İstanbul, 2007, s. 91-105.
- Campell, Al, "ABD'de Neoliberalizmin Doğuşu: Kapitalizmin Yeniden Örgütlenmesi", haz. A. Saad-Filho, D. Johnston, çev. Ş. Başlı, T. Öncel, Yordam, *Neoliberalizm*, İstanbul, 2007.
- Colin, Barker, "Kapitalist Devlet Kuramı Üzerine Bir Not", *Devlet Tartışmaları*, ed. S. Clarke, çev. İ. Yıldız, Ankara, Ütopya Sanat Kültür, 2004.
- David, Harvey, *A Brief History of Neoliberalism*, Oxford University Press, 2005.
- Ercan, Fuat, "Türkiye'yi Anlamak: Bir Çerçeve Denemesi", haz. Güngen A.R., Ercan, F., Tezcek, Ö., Biçer, Ö., Özgün, Y., *Emek ve Siyaset*, Dipnot, 2010, s. 179-206
- Glinavos, I., "Neoliberal Law: Unintended Consequences of Market-Friendly Law Reforms", *Third World Quarterly*, Vol. 29, No.6, 2008, p. 1087-1099.
- Göle, Nilüfer, "Toward an Autonomization of Politics and Civil Society in Turkey", ed. Metin Heper and Ahmet Evin, *Politics in the Third Turkish Republic*, 1994.
- Güney, Atilla, "Kamu Yönetimi Yasa Tasarısı Üzerine Bir Değerlendirme: Devlet Biçimi ve Yeni Siyaset Tarzı", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, 2004, s. 1-12.
- Hayek, Friedrich, *Kölelik Yolu*, çev. Turhan Feyzioğlu, Yıldray Arsan, Ankara, Liberte, 2004.
- Hayek, Friedrich, *Hukuk Yasama ve Özgürlük*, Cilt 3, çev. Mehmet Öz, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997.
- Heper, Metin, "The European Union, the Turkish Military and Democracy", *South European*

- Society & Politics*, Vol. 10, No. 1, April 2005, 2005, p. 33-44.
- Kettell, Steven, "Does Depoliticisation Work? Evidence From Britain's Membership of the European Exchange Rate Mechanism, 1990-92", *British Journal of Politics & International Relations*, 10: 4, 2008, p. 630-648.
- Köker, Levent, "Liberal Demokrasi ve Eleştirileri", *11.Tez*, Sayı 6, 1987.
- Kymlicka, Will, *Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş*, çev. Ebru Kılıç, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004.
- Müftüoğlu, Özgür, "Güvencesiz ve örgütsüz bir yaşama 'Evet' mi 'Hayır' mı?", www.evrensel.net, 27. 08. 2010.
- Munck, R., "Neoliberalizm ve Siyaset", *Neoliberalizm*, haz. A. Saad-Filho, D. Johnston, çev. Ş.Başlı, T.Öncel, İstanbul, Yordam, s. 106-122.
- Oğuz, Şebnem, "Henüz vakit varken: Neoliberal otoriterliğin anayasasına boykot yetmez hayır!", www.sendika.org, 25 Agustos 2010.
- Öniş, Ziya, "Beyond the 2001 Financial Crisis: The Political Economy of the New Phase of Neo-Liberal Restructuring in Turkey", *Review of International Political Economy*, Vol.16, Issue:3, 2009, p. 409-432.
- Öniş, Ziya, "Redemocratization and Economic Liberalization in Turkey: The Limits of State Autonomy", *Studies in Comparative International Development*, Summer, Vol. 27, No. 2, 1992, p. 3-23.
- Özbudun, Ergun, "Democratization Reforms in Turkey, 1993-2004", *Turkish Studies*, Vol. 8, No. 2, 2007, p. 179-196.
- Sayarı, Sabri, "Towards A New Turkish Party System?", *Turkish Studies*, 8: 2, 2007, p. 197-210.
- Weber, Max, *Economy and Society*, ed. Guenther Roth and Claus Wittich, Translated From The German by Ephraim Fischhoff. Et Al, ; London- Berkeley, University of California Press, Cilt: 1-2, 1978.
- Weber, Max, *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*, çev. Özer Ozankaya, Ankara, İmge, 1995.
- Wood, Ellen Meiksins, *Kapitalizm Demokrasiye Karşı*, çev. Şahin Artan, İstanbul, İletişim, 2003.

Yayla, Atilla, *Liberalizm*, Ankara, Liberte, 2002.
Yayla, Atilla, *Siyaset Teorisine Giriş*, Ankara, Liberte, 2003.
4 Mayıs 2003 Tarihli IMF Niyet Mektubu, www.tcmb.gov.tr